

MENKUL KIYMETLERİN VE VADELİ MEVDUAT HESAPLARININ DEĞERLEMESİ

Sakıp ŞEKER*

I- MENKUL KIYMETLERDE DEĞERLEME

A- GENEL AÇIKLAMA

4369 Sayılı Kanun’la Vergi Usul Kanunu’nun menkul kıymetlerin değerlemesiyle ilgili 279. maddesinde yapılan değişiklikle, iktisadi işletmelere ait menkul kıymetlerin hesap dönemi sonundaki değerleme ölçüsü değiştirilmiştir.

Vergi Usul Kanunu’nun değişik 279. madde hükmü şöyledir,

“Hisse senetleri ile fon portföyünün en az yüzde 51’i Türkiye’de kurulmuş bulunan şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgeleri alış bedeliyle, bunlar dışında kalan her türlü menkul kıymet borsa rayici ile değerlenir. Borsa rayici yoksa veya borsa rayicinin muvazaalı bir şekilde oluştuğu anlaşılırsa değerlemeye esas bedel, menkul kıymetin alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin (kur farkları dahil) iktisap tarihinden değerleme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanır. Ancak, borsa rayici bulunmayan, getirisi ihraç edenin kar ve zararına bağlı olarak doğan ve değerleme günü itibariyle hesaplanması mümkün olmayan menkul kıymetler, alış bedeli ile değerlenir.”

“279. maddenin değişiklik gerekçesinde, Yasa’nın mevcut haliyle menkul kıymetlerin **alış bedeli** ile değerlendirildiği için menkul kıymetlerin değerleme günündeki gerçek kıymetini göstermediği, hisse senetleriyle yatırım fonları katılma belgeleri ile getirisi önceden bilinemeyen menkul kıymetlerin yine alış bedeli ile değerlendirileceği; bunların dışındaki menkul kıymetlerin **borsa rayici** ile değerlendirileceği, ancak borsa rayicinin olmaması halinde menkul kıymetin vadesinde sağlayacağı gelirin iktisap ve değerleme günü arasındaki süreye isabet eden kısmı alış bedeline eklenerek, değerlemeye esas bedelin hesaplanması

yoluna gidileceği; böylelikle yıl sonlarında dönemsellik ve ticari kazançlarda tahakkuk esasının da sonucu olarak, borsa rayici veya kolayca tespit edilebilen menkul kıymetlerde o yıla isabet eden faiz kısımlarının beyanı gereken gelire dahil edileceği belirtilmiştir.

Menkul kıymet deyiminden aşğıdaki kıymetlerin anlaşılması gerekir:

- Hisse senedi,
Her nevi tahviller,
Hazine bonosu,
Finansman bonosu,
Yatırım fonu katılma belgesi,
Karzarar ortaklığı belgesi,
Gelir ortaklığı senedi,
Toplu Konut İdaresi, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Özelleştirme İdaresince çıkartılan menkul kıymetler,
Varlığa dayalı menkul kıymetler,
Banka bonoları,
Banka garantili bonoları,
Konut sertifikaları,
Gayrimenkul sertifikaları,
Repo hesaplarını da **“menkul kıymet”** saymak gerekmektedir.

Kanun maddesine göre **alış bedeli ile değerienecek menkul kıymetler** şunlardır:

Hisse senetleri,
Fon portföyünün en az yüzde 51’i Türkiye’de kurulmuş bulunan şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgeleri,
Getirisi ihraç edenin kar ve zararına bağılı olarak doğan ve değerieme günü itibariyle hesaplanması mümkün olmayan menkul kıymetler.

Buna göre, kar ve zarar ortaklığı belgeleri karşılığı ödenecek kar payları değerieme günü itibariyle hesaplanamadığı durumlarda değerieme alış bedeline göre yapılacaktır. Bu kıymetlerin borsa rayicinin bulunması halinde ise değerieme borsa rayicine göre yapılacaktır.

279. maddede, katılma belgeleri ile ilgili %51 oranı sadece dönem sonu değeriemesi için geçerlidir. Bu menkul kıymetlerin A veya B tipinde olup olmadıkları ve vergilendirilmeleri yine KVK’nın 8/4. maddesine göre tespit edilecektir.

Bilindiğı gibi 279. maddenin değışmeden önceki şekline göre her türlü hisse senedi ve tahvil alış bedeli ile değerielenmekteydi. Yapılan değışiklikten sonra, borsa rayici olmayan tahvillerin (devlet tahvili, hazine bonosu, tahviller ve diğeri menkul kıymetler ile asgari sermaye oranının altında kalan katılma belgeleri) alış bedellerine vadesinde elde edilecek gelirin iktisap tarihinden değerieme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanacaktır.

Örneğin, 30.03.1999 vadeli, yıllık %85 brüt faiz ödemeli 300 milyon liralık hazine bonosu 01.10.1998 tarihinde satın alınmıştır. Bu hazine bonosu nedeniyle dönem sonunda ödenmesi gereken brüt faiz tutarı $(300.000.000 \times 180 \times 0,85/360=)$ 127.500.000 TL'dir. Sabit geliri olan sözkonusu hazine bonosu için 31.12.1998 tarihi itibariyle hesaplanacak faiz tutarı ise $(300.000.000 \times 90 \times 0,85/360=)$ 63.750.000 TL'dir.

Bu hesaplama aşağıdaki formüle göre de yapılabilir: D= Değerlenmiş tutar, A= Bononun nominal değeri (ana

para), M= Faiz oranı, t= süre.

$$D= A[(A \times M) \times (t/360)]$$

$$D= 300.000.000 + [(300.000.000 \times 0.85) \times (90/360)]$$

$$D= 300.000.000 + 255.000.000 \times 0,25$$

$$D= 300.000.000 + 63.750.000$$

$$D= 363.750.000$$

Buna göre söz konusu bononun 90 günlük faizi $(363.750.000 - 300.000.000 =)$ 63.750.000 TL'dir.

Bu suretle hesaplanacak faiz gelirleri aşağıdaki şekilde muhasebeleştirilir.

----- 31.12.1998 -----		
181 GELİR TAHAKKUKLARI	63.750.000	
642 FAİZ GELİRLERİ		63.750.000
----- / -----		

B MENKUL KIYMETLERİN SATIN ALINMASI NEDENİYLE ÖDENEN FİNANSMAN GİDERLERİNİN DURUMU

4369 Sayılı Kanun'la değiştirilen 279. maddenin gerekçesinde şöyle denilmektedir.

“Öte yandan hisse senetleri dışındaki menkul kıymetlerin maliyet bedeline finansman giderlerinden pay verilmesi de zorunlu hale gelmektedir. Böylelikle borçla edinilen menkul kıymetler için ödenen finansman giderleri (kur farkları dahil) aktifleştirilerek menkul kıymetin gerçek geliri vergilendirilirken mükelleflerin vergi erteleme haline dönüşen finansman giderlerinin defaten gider yazılması da önlenecektir.”

Gerekçedeki görüşe göre hisse senetleri dışındaki menkul kıymetlerin maliyetlerinin de “**maliyet bedeli**” esasına göre tespit edileceği anlaşılmaktadır. Ancak, katılma belgeleri ile karzarar ortaklığı gibi alış bedeli ile değerlendirilecek menkul kıymetlerin satın alınması nedeniyle ödenen finansman giderlerinin de diğer menkul kıymetler gibi maliyet bedeline eklenmesi gerekirdi. Aynı değerlendirme ölçüsü ile değerlendirilen hisse senetleri ile katılma belgelerinin farklı bir değerlendirmeye tabi tutulması çelişkili bir durumdur.

Maliye Bakanlığı bugüne kadarki uygulamasında ticari mal alımlarına ilişkin finansman giderlerinin maliyet veya gider unsuru olarak kayda alınmasında mükellefe ihtiyarılık tanımıştır (238 No.lu VUK Genel Tebliği). Hemen hemen aynı mahiyetteki menkul kıymetlerde farklı bir değerlendirme yapılmasını anlamakta güçlük çekilmektedir. Bize göre bu anlayış hatalıdır. Finansman giderlerinin ne şekilde muhasebeleştirileceği gerek Tekdüzen Muhasebe Sisteminde gerekse uluslararası muhasebe standartlarında açıklığa kavuşturulmuştur.

Dönem sonu itibarıyla işlemiş faizler gelir olarak dikkate alınıp vergilendirilirken, bu gelirin elde edilmesi için katlanılan faizlerin aynı dönemde gider olarak kabul edilmemesi, gelirin safılığı ilkesine uygun değildir. Ayrıca, finansman giderlerinde sözkonusu menkul kıymet alımına hangi dağıtım ölçüsüne göre pay verileceği de açık değildir.

Belirtilen nedenlerle menkul kıymetlerin iktisap edildiği tarihten sonra ödenen finansman giderlerinin önceden olduğu gibi dönem gideri olarak dikkate alınması gerektiği görüşündeyiz.

C ENFLASYONA ENDEKSİLİ KIYMETLERİN DEĞERLEMESİ

Enflasyona endeksli tahvil ve bonoların hesap dönemi sonu itibarıyla nasıl değerlendirileceği konusunda da tereddütler vardır. Enflasyon hesabında DİE'nce yayımlanan TÜFE mi yoksa TEFE mi kullanılacağı açık değildir. Ayrıca, net faiz ödemeli menkul kıymetlerde vergi dahil tutar hesaplanarak gelir tahakkuku yapılmalıdır.

D VUK'UN 279. MADDESİNİN YÜRÜRLÜK TARİHİ SORUNU

Hazine bonosu ve tahvillerle ilgili diğer bir husus da, Vergi Usul Kanunu'nun 279. maddesinin yürürlük tarihidir. 279. madde hükmü 31.12.1998 tarihinde yürürlüğe girdiğine göre, bu tarihten önce ihraç edilen menkul kıymetlerin hangi değerlendirme ölçüsünde değerlendirileceği konusunda tereddütler bulunmaktadır.

4369 Sayılı Kanun 29.07.1998 tarihinde yayımlandığına göre, bu tarihten önce ihraç edilen menkul kıymetleri satın alan işletmeler, değişen değerlendirme hükümlerine tabi tutulamaz, görüşündeyiz. Keza 29.07.1998 tarihinden önce söz konusu menkul kıymetleri satın alanlar, hesap dönemi sonu itibarıyla işleyecek faiz üzerinden vergi hesaplanacağını bilmiş olsalardı, belki sözkonusu menkul kıymeti satın almayacaklardı. Ancak, 29.07.1998 tarihinden sonra ihraç edilen menkul kıymetlerden vadesi 31.12.1998 ve daha sonra olanların değerlemeye tabi tutulacağı bellidir. **Kanunların geriye yürümezliği ilkesi** gereği 29.07.1998 tarihinden önce ihraç edilen menkul kıymetlerin (hazine bonosu, tahvil vb.) VUK'un 4369 Sayılı Kanun'la değişmeden önceki haline göre yani, **alış bedeli** ile, bu tarihten sonra ihraç edilenlerin ise **borsa rayıcı** ile değerlendirilmesi gerektiği görüşündeyiz. Borsa rayıcı olmayan menkul kıymetlerin değerlendirilmesi, menkul kıymetin **alış bedeline** vadesinde elde edilecek gelirin, iktisap tarihinden değerlendirme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmın eklenmesiyle hesaplanacaktır.

Burada, Kanun hükmünün 31.12.1998 tarihinde yürürlüğe girdiği gözönüne alınarak, değişikliğin 31.12.1998 tarihinden sonra ihraç edilen menkul kıymetler için uygulanması gerektiği şeklinde görüşlerin de olduğunu belirtelim.

E MENKUL KIYMETLERİN BORSA RAYİCİNE GÖRE DEĞERLEMESİ UZUN VADELİ KIYMETLERDEN KAÇIŞA NEDEN OLACAKTIR

4369 Sayılı Kanun’la yapılan değişiklik nedeniyle ticari işletmeler portföylerinde bulundurdıkları tahvil, hazine bonosu gibi menkul kıymetlerin dönem sonu itibariyle değerlemesinden doğan kazancın vergisini sözkonusu menkul kıymet nakde dönüşmeden önce ödemek zorunda kalabileceklerdir.

Bu durumda, işletme henüz tahsil edilmeyen kazancının vergisini borçlanmak suretiyle devlete ödeyecektir. Bu nedenle, işletmeler özellikle tahvil ve hazine bonosu satın alırken vade durumuna dikkat etmek durumundadırlar.

Bizim görüşümüze göre, hesap dönemi itibariyle vadesine en çok üç ay kalan menkul kıymetler vergiye tabi gelirin hesabında dikkate alınmalı, üç aydan daha uzun vadeli menkul kıymetler eskiden olduğu gibi alış bedeli ile değerlendirilmelidir. Geçici vergi uygulaması nedeniyle her üç ayda beyanname verilecek olduğuna göre, nihai anlamda vergi kaybı olmayacağı gibi ertelenen bir vergi de olmayacaktır. Devletin borçlanma politikasının bir gereği olarak da, uzun vadeli borçlanması gerekmektedir. Bu nedenle, tahakkuk esasında da gelirin tahsil edilme süresi ile verginin ödenme süresi arasındaki hassas nokta gözden uzak tutulmamalıdır.

II VADELİ MEVDUAT FAİZLERİNDE DEĞERLEME

Menkul sermaye iratlarında gelirin elde edilmesi hukuki ve ekonomik tasarrufun gerçekleşmesine bağlıdır. Hukuki tasarruf gerçekleşmiş ise, yani gelir sahibi tarafından istenebilir hale gelmiş ise menkul sermaye iradının elde edildiği kabul edilir. Gelirin tahakkuk etmesi mutlaka hukuken tasarruf etme, talep etme hakkını doğurmayabilir. Eğer bir süre veya vade tespit edilmiş ise o süre veya vade dolmadan gelirin elde edildiğinden bahsedilemez.

“Mevduat faizi, ödemeyi yapacak müessesenin, faizi tahakkuk ettirip ilgilinin emrine amade kıldığı tarihte elde edilmiş sayılır. Bu işlemin, ticari teamüllere göre yapılması gereken sürede yapılmaması halinde, gelirin elde edilmemiş sayılması için, ilgilinin talepte bulunması, bu talebe rağmen, faizin elde edilemediğini ispat etmesi gerekir.

Vadeli mevduatta, faizin vade sonunda ödeneceği kararlaştırılmışsa, elde etme vadenin dolması ile tekemmül eder”(1).

Faizin peşin ödendiği hallerde gelir vadenin sonunda değil, faizin ödendiği tarihte elde edilmiş sayılır. Ticari işletmeye ait olmayan işlemlerde, mevduat faizlerinin vadeli mevduatlarda vadenin sonunda, vadesiz mevduatlarda ise banka ve benzeri kuruluşun hesap dönemi olan 31.12..... tarihi itibariyle tahakkuk ettirdiği tarihte doğar. Bu konuda bir ihtilaf yoktur. Ancak, ticari işletmeye ait (kurumlar dahil) vadeli mevduatlarda faiz gelirinin elde edildiği tarih vadenin sona erdiği tarih midir, yoksa

ticari kazançtaki tahakkuk esası ve dönemsellik ilkesi gereği, vade sonu itibariyle hesaplanacak faiz gelirin vade başlangıcından hesap dönemi sonuna (31.12.....) kadarki süreye isabet eden kısmı elde edilmiş sayılacak mıdır? Vade sona ermeden faizin hukuken talep edilmesi mümkün değildir.

Tahakkuk esası, gelirin miktar ve mahiyet itibariyle kesinleşmesi ve hukuken talep edilebilir hale gelmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Ticari ve zirai kazançta, tahakkuk esası geçerlidir. Gelirin mahiyet ve tutar itibariyle **kesinlik kazanmış olması**, elde edilmiş sayılması için yeterlidir(2). Vadeli mevduatlarda vade ertesi yıl içinde sona eriyorsa yıl sonu itibariyle işleyen faiz **kesinlik** kazanmış bir gelir sayılabilir mi? Bilindiği gibi vadeli mevduatlarda, tasarruf sahibi vadeden önce faiz almamak şartıyla parasını bankadan çekebilir. Bu nedenle vadeli mevduatlarda, dönem sonu itibariyle geçen süreye isabet eden faizin gelir olarak tahakkuk ettirilmesinde **kesinlik** yoktur. Bu tür gelirleri ticari kazancın tespitinde “**şarta bağlı gelir**” olarak değerlendirmenin mümkün olduğu görüşündeyiz. “**Şarta bağlı gelir ve karlar**” için gerçekleşme ihtimali yüksek de olsa herhangi bir tahakkuk işlemi yapılmaz ve bunlar dipnotlarda açıklanır (TMS4 Md. 23). Her ne kadar ticari ve zirai kazançlarda tahakkuk esasının bir sonucu olarak, gelirin elde edilmesinde “**tasarruf edebilme ilkesi**” zorunlu değilse de, kesinlik unsuru önemlidir. Kesinlik unsuru vergiye tabi gelirin gerçekliği ile ilgilidir.

Öte yandan 4 No’lu Türkiye Muhasebe Standartlarının (TMS4) 17. maddesinde, gelir tutarının doğruya yakın belirlenmesi sözkonusu olduğu durumlarda “**faizlerin tahakkukunda raporlama dönemindeki kullanılma süreleri esas alınır**” denilmektedir. Ancak, bu esasın ticari kazanç yönünden geçerli olduğunu mali karın tespitinde, vergi kanunlarının esas alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Keza, Vergi Usul Kanunu’nda vadeli mevduat hesaplarının ne şekilde değerlendirileceği konusunda bir hüküm yoktur.

Banka mevduat hesapları Vergi Usul Kanunu’nun 279. maddesinde ifade edilen “**menkul kıymet**” kapsamında değildir.

Tekdüzen Muhasebe Hesap Planında bankalar hesabı, “**hazır değer**”ler arasında gösterilmiş olup, hesabın vadeli veya vadesiz olması bilançodaki yerini değiştirmemektedir.

Döviz cinsinden açılan vadeli mevduat hesaplarının dönem sonu itibariyle VUK 280. maddesi uyarınca değerlemesi yapılarak, hesaplanacak kur farklarının kazancın tespitinde dikkate alınacağı açıktır.

Yukarıda yaptığımız açıklamalara göre ticari işletmelere dahil vadeli mevduat hesaplarının, mali karın tespiti yönünden dönem sonu itibariyle mukayyet değeri ile değerlendirilmesi gerektiği görüşündeyiz. Ticari karın tespitinde ise TMS4’teki ilkeye göre hareket edilmelidir.